

ИЗ СПОМЕНИТЕ НА ГРАФ ШУВАЛОВ ЗА БЕРЛИНСКИ КОНГРЕС

Аз трябва да разкажа за един комичен епизод, който би бил комичен, ако над него човек може да се смее. Аз съобщавам този епизод, за да мога още веднъж да покажа, с какви препятствия ми се налагаше да се боря в Берлин.

Макар че княз Горчаков блестеше през известен период от живота си, по мое мнение, той никога не е бил с делови характер. Той имаше дар слово, но винаги се придържаше към общи изрази. Аз бях негов колега в продължение на десет години и нито веднъж не го видях сериозно да изучава какъвто и да е въпрос било от вътрешната политика или от дипломацията. Когато участваше в разискванията в Държавния съвет или в правителството, той още с първите си думи показваше пълната си некомпетентност по въпроса, който коментираше. Като съветник и сътрудник на императора в периода на най-важните реформи той едва ли знаеше за тях дори по име, докато с правителствения механизъм на Русия бе абсолютно незапознат. Негова особеност бе и слабата ориентация в географски карти. Не бих преувеличил ако кажа, че още преди да отслабнат неговите физически сили, той бе неспособен да покаже, макар и приблизително на картата, различните държави на Балканския полуостров или пък местоположението на Карс и Батум. Когато князът говореше по работа, той обичаше, по неговите собствени думи, да чертае главните линии, с една дума, по негово признание, да витае.

И ако той беше такъв в разцвета на своите сили, то какво би могло да се каже за дейността му в Берлин (Горчаков тогава е на 80 години — б. м. Хр. Гл.). Ето защо аз много се изплаших, когато в един прекрасен ден князът ми заяви, че ми отстъпва всички останали въпроси, но че той съзнателно оставя за себе си проблемът за Батум.

Той искал да се договори за него непосредствено с лорд Биконсфилд и затова ме молеше да не се намесвам и да не го обсъждам с маркиз Солсбъри.

И тъй като той настойчиво ме молеше за това, аз се съгласих.

Батум, както вече посочих по-рано, беше отстъпен на Русия, но нещата бяха опрели до едно много съществено обстоятелство — трасирането на границата по-близо или по-далече от Батум и Карс, тъй като англичаните възнамеряваха да ни избутат до самите стени на тези два града.

Аз узнах, че е имало две беседи между първите представители на Англия

и Русия, но княз Горчаков пазеше своите преговори в пълна тайна.

Приближаваше завършването на конгреса. Княз Бисмарк, който бе нетърпелив час по-скоро да се прибере в имението си в Кисинген, се стремеше да ускори приключването на дебатите и ежедневно ме питаше дали вече е постигнато споразумение между Англия и Русия по въпроса за азиатската граница. Аз му съобщих, че тези преговори се водят от княз Горчаков; също-то казах и на маркиз Солсбъри, който на свой ред ме подканяше. Той ми отговори с някакъв ужас: "Но, драги графе, лорд Биконсфилд не би могъл да води тези преговори, тъй като никога не е виждал карта на Мала Азия". За себе си си казах, че нашият представител се намира в подобно положение.

Най-сетне княз Бисмарк ни декларира, че ако в срок от 24 часа ние не бъдем готови, то той ще бъде принуден да предаде другиму председателството на конгреса и ще отпътува за Кисинген. Само няколко часа по-късно ние с радост научихме, че лорд Биконсфилд и княз Горчаков са стигнали до пълно съгласие, макар че не знаехме още как точно са се договорили. Князът обеща да ни го съобщи на следващото заседание на конгреса.

За да се разбере това, което стана по-късно, ще отбележа, че ние имахме карта на Азия, на която нашият главен щаб бе отбелязал е един цвят границата, определена от Санстефанския договор, а с друга линия предела, до който пълномощниците ни можеха да отстъпват под натиска на Англия. Излишно е да добавям, че втората линия беше държавна тайна.

Последното заседание на конгреса, посветено на азиатския въпрос, имаше тържествен характер. От неговия изход зависеше мира или войната в Европа.

Председателят предложи на двама пълномощници да седнат един до друг и да изложат съдържанието на тяхното споразумение. Двамата седнаха и всеки от тях разгърна пред себе си карта, начертана специално за този случай. Ние, останалите, седнахме зад тях. Князът приближи и веднага разбрах какво недоразумение е станало. На картата на княз Горчаков имаше само една линия, тази от Сан Стефано, и той важно обяви, че "лордът вече я прие". Но този последния (Биконсфилд — б. м. Хр. Гл.) на всякаа негова дума отговаряше лаконично: "Не...не" и показваше на своята карта тази линия, на която той е съгласен. За мое най-голямо удивление това бе линията с всичките ѝ кривулици, на която ние имахме право да се съгласим като най-краен вариант.

Всеки от двамата пълномощници опровергаваше твърденията на другия. Спорът започна да се изостря. Без да се изслушват един друг, всеки от тях настояваше за своята карта. Изведнъж княз Горчаков стана и като ми стисна силно ръката, ми каза: "Тук има вероломство — те имат картата на нашия генерален щаб".

След заседанието разбрах, че княз Горчаков е поискал в последния момент картата на Мала Азия. Дали му секретната карта с двата чертежа. Той я показал на Биконсфилд и му я отстъпил за няколко часа, за да я покаже на

маркиз Солсбъри. Виждайки линията, с която премества санстефанската граница, англичаните я приемат и я пренасят на своята карта. Така би могло да се обясни препологаемото вероломство.

Виждайки, че двете страни все повече и повече навлизат в задънена улица, председателстващият конгреса иронично предложи да се прекъсне заседанието за половин час, като двамата спорещи да бъдат отстранени и конгресът да възложи на вторите представители на Англия и Русия да разрешат проблема с болшинството на гласовете заедно с германския представител княз Хохенлое. Конгресът се задължава да приеме тяхното решение.

Това предложение беше прието с усмивка от представителите на всички държави и странното беше, че по такъв начин Турция се оказваше отстранена от обсъждането на въпроса, от който беше най-много заинтересована.

Това недоразумение ни беше от полза. Аз настоявах за линията на Сан Стефано, а маркиз Солсбъри — за крайната граница. Княз Хохенлое предложи междинен вариант, разделящ спорната зона на две равни части. Аз се съгласих и въпросът беше решен. На другия ден ние подписахме договора.

ХРИСТО ГЛУШКОВ